

Алмашій Іван Іванович
старший викладач кафедри психології,
Мукачівський державний університет

КОМПОНЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

***Анотація.** Розглянуто екологічну свідомість майбутнього спеціаліста як компонент, складову частину екологічного світогляду. Зазначено, що екологічна свідомість формується шляхом логічного переосмислення знань, перетворення їх у переконання, які зумовлюють ціннісні орієнтації та настановлення людей, їхнє свідоме, відповідальне ставлення до природи. Після теоретичного аналізу проблеми емпірично досліджено особливості процесу формування екологічної свідомості особистості. Зроблено порівняння досліджуваних груп спеціальності «Психологія» та «Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література)» за методикою С. Дерябо, В. Ясвіна «Індекс ставлення до свого здоров'я». Характерними для філологів є прояви за пізнавальною шкалою, а для психологів – за практичною.*

***Ключові слова:** студентська молодь, екологічна свідомість, процес формування, екологічні цінності.*

Постановка проблеми. Розгортання екологічної кризи, яка загрожує перерости у глобальну екологічну катастрофу, зумовлює необхідність зміни індивідуального та суспільного ставлення до природи. Психологія екологічної свідомості ставить питання про необхідність подолання проявів антропоцентричної свідомості із притаманним їй суб'єкт-об'єктним типом взаємодії зі світом природи. На зміну йому повинен прийти екоцентричний тип свідомості із суб'єкт-суб'єктною логікою взаємодії. Тому проблема розвитку екологічного ставлення до природи полягає у пошуку відповідних психологічних механізмів і методів його формування у майбутніх природокористувачів, що пов'язано з особливостями формування екологічної свідомості у студентської молоді різної професійної спрямованості.

У взаємодії людини з навколишнім середовищем (природним, штучним, соціальним) є все більш актуальними проблеми процесу сталого розвитку в системі «Природа-Людина». Вихідною умовою сталого розвитку людства є сформована екологічна свідомість особистості. Тому у зв'язку з пошуками виходу з екологічної кризи є необхідними дослідження формування екологічної свідомості фахівців різних спеціальностей, зокрема гуманітарних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування екологічної свідомості розглядали науковці С. Дерябо, В. Ясвін, О. Рудоміна-Дусяцька, Ю. Швалб, А. Львовичкіна, А. Калмикова, В. Моляко та ін. Над визначенням компонентів екологічної свідомості працювали А. Окопов, О. Чедимова, І. Кряж. Формування екологічної свідомості за наявності систематичної вигоди розглянуто в працях Ф. Зімбардо та М. Ляйппе.

Досліджуючи психологічні умови розвитку екологічної свідомості, О. С. Мамешина визначає її як вищий рівень психічного відображення природного та штучного середовища, свого внутрішнього світу, рефлексії щодо місця і ролі людини у світі природи, а також здатність до саморегуляції цього відображення. Екологічна свідомість зумовлена зовнішніми, незалежними від людини екологічними чинниками, що відбиваються крізь призму її внутрішнього світу, реалізується у ставленнях людини до середовища, обумовлює поведінку на основі саморефлексії. Як зазначає Н. В. Лисенко, для того, щоб сформувати екологічну свідомість, засвоєні знання у формі уявлень, понять, поглядів та ідей повинні трактувати об'єкти та явища природи у відносинах «людина – природа – суспільство» як єдине, цілісне й неподільне утворення, яке функціонує у взаємній зумовленості всіх його складових частин.

Метою статті є розгляд проблем формування екологічної свідомості майбутніх спеціалістів гуманітарних спеціальностей на прикладі спеціальностей «Психологія» та «Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література)».

Виклад основного матеріалу. У найбільш загальному вигляді екологічну свідомість розуміють як сформовану у вигляді поняттєвого апарату систему ставлення людини до її зв'язків із зовнішнім світом, до можливостей і наслідків зміни цих зв'язків у інтересах людини або людства, а також поширення наявних концепцій і уявлень, що мають соціальну природу, на явища і об'єкти природи та на їхні взаємні зв'язки з людиною.

Екологічній свідомості притаманний динамічний соціокультурний характер, що закріплюється у досвіді людини і засвоюється індивідуально. Вона відображує навколишнє середовище і може трансформуватися. Цьому сприяє практика взаємодії індивідів у процесі життєдіяльності. Все це говорить про те, що екологічна свідомість виступає передумовою до суттєвих змін у взаємодії людини та природи.

Для дослідження екологічної свідомості та процесу формування останньої вченими розроблено ряд психологічних методик, які можна використати та застосувати в дослідженні. Нами було обрано три методики. Кожна із цих методик дає можливість виявити велику кількість інформації, яка потрібна для отримання більш точних результатів:

1. Методика «Індекс ставлення до здоров'я» С. Дерябо та В. Ясвіна.
2. Методика «Альтернатива».
3. Опитувальник «Натурофіл».

Вибірка дослідження складала 50 осіб, з яких 25 студентів спеціальності «Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література)» та 25 студентів спеціальності «Психологія» (4 курс) Мукачівського державного університету.

Для дослідження складових екосвідомості ми використали психологічний тест «Індекс ставлення до здоров'я», розроблений С. Дерябо і В. Ясвіним, що діагностує такий

найважливіший параметр ставлення до здоров'я та способу життя, як інтенсивність. Показник інтенсивності показує, у якому ступені і в яких сферах проявляється суб'єктивне ставлення. Методика дає змогу визначити рівень розвитку за такими шкалами: «Емоційна», «Практична», «Пізнавальна» та шкала «Вчинки».

Аналізуючи показники середніх значень для досліджуваних групи філологів, можемо говорити про те, що найбільш високі показники у них спостерігаються за шкалою «Емоційна» (Хсер. = 12,54 балів). Ця шкала вимірює, якою мірою проявляється ставлення людини до здоров'я, здорового способу життя в емоційній сфері. Отримані бали за цією шкалою говорять про те, що випробуваний здатний насолоджуватися своїм здоров'ям, вміє отримувати естетичне задоволення від здорового організму, вільний від негативних емоційних стереотипів, що існують у суспільстві стосовно здорового способу життя, він піклується про здоров'я не тільки тому, що це «необхідно», не під тиском обставин, а заради задоволення. Водночас найбільший показник в стенайних за шкалою «Вчинків» (Хсер. = 8 балів). Ця шкала вимірює, якою мірою проявляється ставлення людини до здоров'я, здорового способу життя у сфері здійснених ним вчинків, спрямованих на зміну свого оточення відповідно до його ставлення. Обробка та інтерпретація результатів свідчить про те, що випробуваний активно прагне змінювати своє оточення: намагається вплинути на ставлення до здоров'я оточення, стимулювати інших вести здоровий спосіб життя, пропагує різні засоби оздоровлення організму, взагалі створює навколо себе здорове середовище. Це може бути пов'язано з тим, що досліджувані вважають, що тільки через низку вчинків з їхнього боку і від вчинків інших людей формується позитивне ставлення до власного здоров'я. Також на високому рівні у студентів-філологів показник за шкалою «Практична» (Хсер. = 9,67 балів). Ця шкала вимірює, якою мірою проявляється ставлення людини до здоров'я, здорового способу життя в практичній сфері. Отримані дані свідчать про те, що досліджувані активно піклуються про своє здоров'я в практичній сфері: схильні відвідувати різні спортивні секції, робити спеціальні вправи, займатися оздоровчими процедурами, формувати у себе відповідні вміння та навички, вести здоровий спосіб життя в цілому. Це можна пояснити тим, що студенти зазвичай використовують свій вільний час на заняття спортом, адже це необхідно й модно, а також корисно. Найменш виразно проявляються показники за шкалою «Пізнавальна» (Хсер. = 6,73 балів). Ця шкала вимірює, якою мірою проявляється ставлення людини до здоров'я, здорового способу життя в пізнавальній сфері. Отримані бали свідчать про те, що ставлення до здоров'я у досліджуваних мало зачіпає пізнавальну сферу. Це можна пояснити тим, що вони в кращому випадку готові лише сприймати інформацію про здоров'я, що надходить від інших людей, але самі не проявляють активності в її пошуку. Це може бути пов'язано з тим, що в студентів

багато часу йде на основне навчання, і в них є час лише на деякі заняття спортом, але не на пошук інформації у цій сфері.

Аналіз результатів дослідження за цією ж методикою для досліджуваних групи «психологів» показав, що для них є найбільш притаманними показники за шкалою «Емоційна» (Хсер. = 11,89 балів) та «Вчинків» (Хсер. = 10,1 балів). Бачимо, що результати схожі на показники з попередньою групою. Це говорить про те, що майбутні психологи вважають, що процес формування здорового способу життя залежить від власних учинків у цьому напрямку та позитивного емоційного ставлення до свого здоров'я. Це є позитивним фактом, адже становлення екосвідомості починається з різних вчинків та позитиву. Водночас виявлено, що найменш яскраво виражені показники за шкалою «Практична» (Хсер.= 8,6 балів). Це вказує на те, що студенти готові лише якоюсь мірою включатися в практичну діяльність, яка спрямована на збереження здоров'я, яку організують інші люди, у крайньому разі, вони можуть щось зробити, якщо цього вимагатиме ситуація.

Отже, порівнюючи обидві досліджувані групи, можемо сказати, що існують деякі відмінності між ними. Для студентів спеціальності «Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література)» характерні прояви за шкалою «Пізнавальна», а для студентів спеціальності «Психологія» – за шкалою «Практична». Це характеризує студентів як пасивних осіб щодо турботи про власне здоров'я, хоча й із різних сторін.

Наступною методикою, яку ми застосували у нашому дослідженні, є тест «Альтернатива». Вказана методика спрямована на діагностику провідного типу мотивації взаємодії з природними об'єктами: естетичного, когнітивного, практичного та прагматичного.

Аналізуючи результати дослідження за цією методикою для студентів спеціальності «Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література)», ми з'ясували, що провідним типом мотивації взаємодії з природними об'єктами є «Прагматичний» (Хсер. = 5,2 балів). Прагматизм – доктрина або, скоріше, світогляд, що ставить усе знання і правду у пряме відношення до життя та дії; прагматизм судить про значення ідей, суджень, гіпотез, теорій і систем відповідно до їхньої здатності задовольнити людські потреби та інтереси у соціальний спосіб. Прагматик – послідовник, прихильник прагматизму як філософської системи. У побутовому сенсі – це людина, яка все робить тільки з точки зору доцільності, вигоди, та якій не притаманні бездумні витівки. Це свідчить про те, що студенти всі свої дії та вчинки щодо природних об'єктів направляють у сторону користі та необхідності. Тобто стараються зробити тільки потрібне для себе і нічого зайвого. Також на високому рівні показники прояву за шкалою «Естетичний тип» (Хсер. = 3,67 балів). Отриманий результат вказує на те, що естетичні потреби, що визначаються через прагнення до гармонії, симетрії, порядку, краси, переважають у мотивації особистості досліджуваних студентів та є важливим фактором у

процесі формування екосвідомості. Найменш виразно проявляються показники за шкалами: «Когнітивний тип» (Хсер. = 2,7 балів) та «Практичний тип» (Хсер. = 2,47 балів) мотивації. Для особистості з когнітивним суб'єктно-непрагматичним типом відносини природні об'єкти є суб'єктами, що володіють власною самоцінністю. Респонденти характеризуються об'єктивним сприйняттям світу природи, тобто із цим типом відносин неможливим є партнерське суб'єкт-суб'єктне ставлення до природних об'єктів. Також студенти не бажають практично обробляти природні об'єкти.

Аналіз результатів дослідження за цією ж методикою для студентів-психологів вказує на те, що у них переважним типом мотивації ставлення до природних об'єктів є «Когнітивний тип» (Хсер. = 5,37 балів). Це свідчить про те, що студенти прагнуть більше знати про природу взагалі або різні природні об'єкти зокрема, не допускаючи стосовно них руйнівних дій. Вони готові отримувати, шукати й переробляти інформацію про об'єкти природи, включатися в практичну діяльність, отримуючи естетичне задоволення від спілкування з природою. В процесі навчання особливу увагу слід приділяти формуванню у студентів етичних, моральних, громадянських, екологічних, загальнокультурних цінностей, мотивів поведінки і відносин до природних об'єктів. Також спостерігається високий показник за шкалою «Прагматичний тип» (Хсер. = 4,6 балів). Як і попередня група, вони зазвичай працюють з об'єктами природи, які приносять або для них особисто, або для суспільства конкретну користь.

Отже, узагальнюючи результати дослідження за наведеною методикою для обох досліджуваних груп, можемо сказати, що між ними існують певні, незначні відмінності. А саме, для філологів переважним типом мотивації взаємодії з природними об'єктами є «Прагматичний» та «Естетичний», у той час як для психологів – «Пізнавальний».

Для підкріплення результатів за цією методикою нами було використано методику «Натурофіл». Опитувальник «Натурофіл» призначений для діагностики рівня розвитку інтенсивності особистісного ставлення до природи і його структури. Під інтенсивністю ставлення розуміється його структурно-динамічна характеристика, що є показником того, які потреби і якою мірою відображені на об'єктах ставлення, у яких сферах і в якому ступені воно проявляється.

Висновки і перспективи. Аналізуючи результати дослідження за наведеною методикою для студентів спеціальності «Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література)» виявлено, що найбільш притаманними для них є показники за шкалою «Практична» (Хсер. = 7,8 балів). Практична шкала спрямована на діагностику ступеня змін у мотивації і спрямованості практичної діяльності з природними об'єктами, обумовленої ставленням до неї, які проявляються в готовності і прагненні до непрагматичної практичної взаємодії з природними об'єктами. Отриманий результат свідчить про те, що студенти прагнуть

практично займатися діяльністю, що пов'язана з природою, зокрема це проявляється у тому, що вони люблять доглядати за тваринами, рослинами тощо. Також високі показники проявляються за шкалою «Перцептивно-афективна» (Хсер. = 6,9 балів). Ця шкала вказує на те, що студенти схильні до підвищеної сприйнятливості до їх чуттєво-виразних елементів, прагненні їх «отримувати» – у своєрідному «сенсорно-естетичному голоді», свободі від неадекватних соціальних естетичних стереотипів, чуйності на вітальні прояви природних об'єктів, що реалізується через емпатію та ідентифікацію тощо. Це свідчить про те, що респонденти даної групи вміють співчувати тваринам, рослинам та іншим природним об'єктам, ототожнювати себе з ними. Такий показник вважаємо позитивним фактором, адже через такі різні ознаки в людини активно відбувається процес формування екосвідомості. Найменш виразним у цій групі є прояв за шкалою «Вчинків» (Хсер. = 5,5 балів). Ця шкала вказує на зміни у вчинках особистості, що обумовлені ставленням до природи, що виявляються в активності особистості. Такий результат може бути пов'язаний з тим, що студенти на четвертому курсі багато уваги приділяють навчанню, а тому на різного роду вчинки стосовно природних об'єктів у них не вистачає часу.

Виходячи з результатів проведеного дослідження, робимо висновок, що для студентів спеціальності «Психологія» притаманні прояви за шкалою «Когнітивна» (Хсер. = 7,2 балів). Ця шкала спрямована на діагностику ступеня змін в мотивації і спрямованості пізнавальної активності, пов'язаної з об'єктами природи, обумовлених ставленням до неї, які проявляються в готовності (нижчий рівень) і прагненні (вищий) отримувати, шукати і переробляти інформацію про ці об'єкти, в особливій «інформаційної сензитивності» до них. Це свідчить про те, що студенти мають бажання дізнаватися про об'єкти природи велику кількість інформації, їм подобається бути обізнаними у цій сфері. Це є позитивним фактом, адже сприяє процесу формування екосвідомості. Високий рівень прояву спостерігається за шкалою «Практична» (Хсер. = 6,2 балів). Як і попередня група, респонденти прагнуть практично займатися діяльністю, що пов'язана з природою, зокрема це проявляється у тому, що вони люблять доглядати за тваринами, природою взагалі, допомагати їм тощо. Найменш яскраво проявляються показники за шкалою «Вчинки» (Хсер. = 4,9 балів). Отриманий результат свідчить про те, що студенти не здійснюють вчинки стосовно природних об'єктів. Це може бути пов'язане із насиченістю студентського життя і відсутністю вільного часу на це.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
2. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2011. 112 с.

3. Мамешина О. С. Психологічні умови розвитку екологічної свідомості старшокласників у системі позашкільної освіти : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00. 07. К., 2004. 29 с.
4. Негруца Н. А. Формування екологічного світогляду студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації аграрного профілю у процесі вивчення економічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2003. 241 с.
5. Паламарчук О. М. Екологічна свідомість : процес виникнення та динаміка розвитку. *URL*: ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_49.pdf.

REFERENCES

1. Varij M. J., 2008. Psihologija osobistosti : navch. posib [Psychology of the personality]. К. : Centr uchbovoi literaturi. 592 p.
2. Vidra O. G., 2011. Vikova ta pedagogichna psihologija [Age and pedagogical psychology]. Navch. posib. К. : Centr uchbovoi literaturi. 112 p.
3. Mameshina O. S., 2004. Psihologichni umovi rozvitku ekologichnoi svidomosti starshoklasnikov u sistemi pozashkilnoi osviti [Psychological conditions of the ecological development of the adult imagination in the system of post grade education]. avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00. 07. К. 29 p.
4. Negruca N. A., 2003. Formuvannja ekologichnogo svitogljadu studentiv vishhiv navchalnih zakladiv I-II rivniv akreditacii agrarnogo profilju u procesi vivchennja ekonomichnih disciplin [Student ecological outlook formation of higher educational establishments in agricultural profile of I and II degree of accreditation in the process of subject education] dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. К. 241p.
5. Palamarchuk O. M. Ekologichna svidomist : proces viniknennja ta dinamika rozvitku. [Ecological conciseness : the process of arising and the dynamic of the development]. Retrieved from ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_49.pdf.

**Almashii I. I. COMPONENTS OF ENVIRONMENTAL AWARENESS OF YOUNG
STUDENT OF HUMANITARIAN SPECIALTIES**

Summary. *The ecological consciousness of future specialist has been considered as a component, an integral part of the ecological world outlook. It has been noted that ecological consciousness is formed by logical rethinking of knowledge, their transformation into convictions, which determine the people's value orientations and mind sets, their conscious, responsible attitude to nature. The peculiar features of the process of the person's ecological consciousness formation, after theoretical analysis of the problem, have been empirically investigated.*

A comparison test "Index of attitude towards health" suggested by Deryabo S.D, Yasvin V.A. has been conducted in the studied groups of "Practical Psychology" and "English philology". A manifestation according to the cognitive scale is typical for philologists, and according to practical scale – for psychologists.

The results of the study showed that according to the method "Naturaphil" the most characteristic are indicators according to the scale "Practical" for students of "English philology". Practical scale is aimed at diagnostic procedure of the degree of change in the motivation and orientation of practical activity with natural objects, caused by the attitude towards it, which manifest themselves in readiness and desire for non-pragmatic practical interaction with natural objects. The analysis of the results of the conducted study according to the same method for students of "Practical Psychology" showed that they have intrinsic manifestations on the scale "Cognitive".

As it has been shown, that there are insignificant differences between students groups, namely, practical scale is characteristic for philologists, and cognitive – for psychologists.

Key words: *student youth, ecological consciousness, formation process, ecological value.*

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>